

Role płciowe Socjalizacja i rozwój

redakcja:
Mariola Chomczyńska-Rubacha

Płeć jako zmienna różnicująca orzeczenie stopnia demoralizacji nieletnich dziewcząt i chłopców

Pojęcie „demoralizacja” używane jest w języku potocznym, który nadaje mu ścisły związek z problematyką moralności człowieka. Bardzo często współwystępuje z określeniami stanowiącymi o „zepsuciu moralnym”, „upadku obyczajowym” oraz degeneracji społecznej itp. Określeniem „demoralizacja” posługują się także przedstawiciele wielu dyscyplin naukowych, a wśród nich kryminologia, pedagogika, psychologia i socjologia i jest ono najczęściej utożsamiane z takimi pojęciami, jak nieprzystosowanie społeczne, wykołajenie, zaniedbanie moralne i inne. Uwagę jednakże zwraca fakt, że jak dotąd nie wypracowano jasnej definicji tego terminu, mimo iż od wielu lat używa się tego określenia m.in. w odniesieniu do nieletnich, wobec których stosuje się środki sądowe.

Problemy definicyjne pojęcia demoralizacji

Okres nieletniości traktuje się jako czas przeznaczony do wdrażania jednostki do samodzielnego życia w społeczeństwie, bez wpadania w konflikty, naruszania norm społecznych i praw innych ludzi. Kryminolodzy podkreślają, że większość norm prawnokarnych pokrywa się z normami moralnymi i/lub ma w nich silne oparcie. Dlatego też, demoralizację pojmuje się jako specyficzny stan struktur poznawczych prowadzący do nierespektowania norm moralnych, co z kolei sprzyja łamaniu norm prawnokarnych (Błachut i in., 2004: 320). Literatura kryminologiczna podaje także, że zachowania wskazujące na groźbę powstania, istnienia lub pogłębiania się stanu demoralizacji nieletniego są traktowane jako sygnał wystąpienia potencjalnych zachowań przestępczych i dlatego wymagają działań sformalizowanych agend kontroli społecznej.

W próbie zdefiniowania pojęcia „demoralizacja” wydaje mi się za słuszne przytoczenie poglądu Czesława Czapówa, który uznaje, że demoralizacja stanowi pewną formę czy też odmianę procesu nieprzystosowania społecznego, w którym następuje stopniowe kształtowanie się podatności na społeczne i podkulturowe wpływy antagonistyczno-destrukcyjne, a następnie przyswojenie sobie tych wpływów. Jednocześnie Czapów wspomina o konieczności wskazania na rodzaj, czas i przyczyny demoralizacji. W ten sposób mamy do czynienia ze zwichniętą socjalizacją (która dokonuje się w konsekwencji bardzo niekorzystnych czynników rodzinnych, urazowych, bądź chorobowych) i z socjalizacją destrukcyjno-antagonistyczną (będącą wynikiem oddziaływania przestępczej rodziny, która socjalizuje dziecko zgodnie z wyznawanymi przez siebie wartościami i celami, które pozostają w jaskrawej sprzeczności z zasadami społecznie aprobowanymi) (Czapów, 1978).

Niewątpliwie, w rozpatrywaniu pojęcia „demoralizacja”, koncentruje się uwagę na wpływie destrukcyjnym, jakiej podlega zarówno sama osoba (zdemoralizowana), jak również osoby, które podlegają jej wpływom demoralizującym. Demoralizację należy więc rozumieć jako zaburzony stan osobowości, cechujący się negatywnym stosunkiem do norm i zasad społecznych, wynikający z niewłaściwego oddziaływania środowiska.

Pojęcie to nie znajduje precyzyjnego opracowania ani w teorii, ani w praktyce resocjalizacyjnej, mimo iż jest stale używane w odniesieniu do młodych ludzi, wobec których stosuje się określone środki sądowe z powodu ich demoralizacji. Każda próba precyzji pojęcia demoralizacji może się spotkać ze słuszną krytyką, ponieważ jak dotąd brakuje precyzyjnych, wystandaryzowanych narzędzi oceny i pomiaru stopnia, jednakże to właśnie pojęcie demoralizacji, a nie np. nieprzystosowania społecznego zostało wprowadzone do literatury prawniczej.

Po raz pierwszy posłużono się tym terminem w projekcie Ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu przestępczości nieletnich z roku 1968. Od tego czasu określenie demoralizacji w odniesieniu do nieletnich funkcjonuje w konstruktach prawnych oraz praktyce stosowania prawa. Co ciekawe, mimo iż Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich używa tego pojęcia, jako podstawy do podjęcia kroków prawnych wobec dziecka, to nie definiuje go. I tak, jeden z pierwszych artykułów Ustawy mówi o społecznym obowiązku przeciwdziałania „istnieniu okoliczności świadczących o demoralizacji, a w szczególności naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierzędu, udział w grupach przestępczych” (art. 4, § 1 Ustawy, 2001).

Podjmując decyzję w sprawie nieletniego i jego demoralizacji, stosujący prawo posiada wiele możliwości indywidualnych poszukiwań dowodowych (analiza szeregu dowodów w postaci rozmaitych opinii psychologiczno-pedagogicznych, psychiatrycznych, medycznych oraz wywiadów środowiskowych). Brak jasnych kryteriów określenia demoralizacji, szczególnie zaś kryterium granicy, od której dane zachowanie należy traktować jako przejaw demoralizacji, może skutkować subiektywizmem w analizie i decyzjach sędziów. Źródłem tegoż mogą być odczucia i opinie wynikające z ich własnego doświadczenia czy określonego systemu wartości życiowych.

Wyniki badań wskazują, iż najczęstszymi podstawami przyjmowanymi przez sędziów przy orzekaniu o demoralizacji nieletnich są „uniwersalne kryteria ocen funkcjonujące w społeczeństwie” oraz „osobiste odczucia i własna ocena przypadku” (Harasimiak, 2001: 197). Dopiero w następnej kolejności sędziowie wskazują na opinie psychologiczno-pedagogiczne, z wniosków których korzystają.

Szczegółnej arbitralności oceny rozstrzygającego o demoralizacji i jego stopniu sprzyja ujęcie w zestawie przejawów demoralizacji w Ustawie zagadnienie „naruszania zasad współżycia społecznego”. Jest to pojęcie o bardzo wysokim stopniu ogólności. O dużym zróżnicowaniu zdań osób stosujących prawo na ten temat świadczą wyniki badań G. Harasimiaka, według których większość sędziów rozumie przez to „zachowania wykraczające poza przyjęte w danej społeczności”. Niektórzy badani sędziowie wskazywali na „wulgarny oraz agresywny stosunek wobec rodziców, nauczycieli”, kolejno zaś znalazły się takie wskazania jak: zakłócanie spokoju, ubliżanie, chamstwo i wulgarne zachowanie się (tamże: 178).

Uwagi metodologiczne

Podstawowym celem moich badań było wykazanie, że płeć osoby nieletniej różnicuje treść orzeczeń o rodzaju i stopniu demoralizacji, będącej podstawą kierowania nieletnich dziewcząt i chłopców do tego samego typu placówki resocjalizacyjnej. Przedmiot badań skupiał uwagę jedynie na przejawach demoralizacji nieletnich, które w sposób bezpośredni stanowiły podstawę dla orzeczenia placówki resocjalizacyjnej, jaką jest młodzieżowy ośrodek wychowawczy (MOW).

Badania przeprowadzono w 2005 roku. Analizie poddano dokumentację wychowanków i wychowanek dwóch łódzkich MOW. Zbadano akta osobowe, a szczególnie te dokumenty, które stanowiły charakterystykę przejawów demoralizacji nieletnich i dawały podstawę dla kierowania nieletnich do instytucji resocjalizacyjnej. Analizowanymi dokumentami były uzasadnienia postanowień sądu rodzinnego i nieletnich orzekających środek wychowawczy w postaci umieszczenia w placówce resocjalizacyjnej, orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego oraz opinie rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych (RODK) na zlecenie sądu, orzekających stopień demoralizacji nieletniego. Dodatkowo przeanalizowałam okresowe opinie młodzieżowego ośrodka wychowawczego do sądu oraz tzw. indywidualne plany pracy resocjalizacyjnej.

Badaniem objęłam nieliczną grupę wychowanków – łącznie 65 osób¹ (27 nieletnich chłopców z I MOW i 38 nieletnich dziewcząt z III MOW w Łodzi). Średni wiek badanych

¹ Badalałam tylko teczki osobowe nieletnich, którzy w roku 2004 zostali z różnych przyczyn skreśleni z listy wychowanków. Wybór tylko tych teczek podyktowany był m.in. kompletnością dokumentacji.

nietletnich w chwili przyjęcia do MOW wynosił 15,5 lat u dziewcząt i 14,8 lat u chłopców. Badani pochodzili z rejonów całej Polski. Dominującym miejscem zamieszkania było małe miasto (51,9% badanych), kolejno wielkie miasto (33,3%) i wieś (14,8%).

■ **Przejawy demoralizacji nieletnich dziewcząt i chłopców**

Uzyskane wyniki badań w zakresie przejawów demoralizacji zawarto w postaci 19 kategorii zachowań. Wśród ogółu nieletnich dziewcząt dominowały takie przejawy demoralizacji, jak: nieprzystosowanie szkolne (w tym opóźnienia i wagary), picie alkoholu, stosowanie przemocy i agresji, ucieczki z domu, kontakt ze środowiskiem przestępczym, palenie papierosów, wulgarnie zachowanie się, arogancja i buta. Co ciekawe, wyniki badań wskazują na stosunkowo niski odsetek nieletnich sięgających po papierosy. Paradoksalnie jednakże związane jest to nie tyle z niską skalą występowania podobnych zachowań, ile z rozpowszechnieniem tego zjawiska wśród nieletnich. Sytuacja taka powoduje swoistą neutralizację zjawiska palenia papierosów przez dorastające osoby w stosunku do ich silniejszych przejawów demoralizacji. Dokładne dane ilustruje tabela 1.

Dla stwierdzenia istotności różnic pomiędzy nieletnimi dziewczętami i chłopcami w poszczególnych objawach zastosowano test t-Studenta. Wyniki zawarte w tabeli wskazują, że w przypadku 12 objawów różnice pomiędzy płciami okazały się istotne statycznie. Chłopcy wykazują większe nasilenie w zakresie następujących przejawów demoralizacji: kradzież ($p < 0,001$), dokonywanie rozbojów, udział w destrukcyjnych grupach rówieśniczych ($p < 0,003$) oraz wandalizm ($p < 0,02$). Natomiast demoralizacja nieletnich dziewcząt przyjmuje szczególne nasilenie w postaci alkoholizowania się, nieprzystosowania szkolnego, zażywania narkotyków, zachowań autodestrukcyjnych, zachowań seksualnych z dorosłymi ($p < 0,001$) oraz podejmowania wczesnych inicjacji seksualnych ($p < 0,01$).

Szczegółowa analiza postanowień sądowych pozwoliła na stwierdzenie, że nieletnie dziewczęta najczęściej dokonywały kradzieży zazwyczaj samodzielnie, bądź w parze z koleżanką lub w towarzystwie dorosłego mężczyzny. Najczęściej kradzionymi przedmiotami były: żywność, kosmetyki, ubrania lub alkohol.

U chłopców dominowała kradzież z włamaniem, a najczęściej kradzionymi rzeczami były: noże, sprzęt gospodarstwa domowego, sprzęt ogrodniczy i elektroniczny (w tym telefony komórkowe). Nietelni chłopcy dokonywali czynów karalnych zawsze w zorganizowanej grupie (rówieśniczej lub dorosłych przestępców), bądź na zlecenie paserów.

Wobec jednego badanego nieletniego podstawę umieszczenia go w placówce resocjalizacyjnej stanowiły 43 czyny karalne (rozboje, kradzieże z włamaniem oraz napady na starsze osoby w klatkach schodowych), dokonane w okresie niespełna 2 lat.

Tabela 1.

Przyczyny kierowania nieletnich dziewcząt i chłopców do placówki resocjalizacyjnej

Objawy demoralizacji w orzecznictwie sądowym	Nieletnie dziewczęta (%)	Nieletni chłopcy (%)	Poziom istotności różnic (t-Studenta)
Włóczęgostwo, żebractwo	13,1	7,4	ni
Notoryczne kłamstwo	5,2	7,4	ni
Arogancja, wulgarne zachowanie, buta	31,6	7,4	t = 3,91 df = 26 p < 0,001
Lekceważenie autorytetów dorosłych	21,0	18,5	ni
Nieprzystosowanie szkolne	71,0	63,0	t = 3,91 df = 26 p < 0,001
Alkoholizowanie się	55,2	40,7	t = 3,91 df = 26 p < 0,001
Nadużywanie leków	13,1	11,1	ni
Zażywanie narkotyków	34,2	18,5	t = 3,31 df = 26 p < 0,001
Palenie papierosów	21,0	37,0	ni
Udział w destrukcyjnych grupach rówieśniczych dokonujących wspólnie czynów karalnych	2,6	18,5	t = -2,12 df = 26 p < 0,01
Zachowania autodestrukcyjne	34,2	18,5	t = 3,61 df = 26 p < 0,001
Wyzywający wygląd*	7,8	0	ni
Stosowanie przemocy i agresja (w tym wymuszenia, szantaż)	36,8	40,7	ni
Kontakt ze środowiskiem przestępczym	34,2	44,4	ni
Kontakt ze środowiskiem narkomańskim	5,2	7,4	ni
Ucieczki z domu	39,5	44,4	ni
Zachowania seksualne z dorosłymi	26,3	0	t = 3,91 df = 26 p < 0,001
Wczesne inicjacje seksualne	13,8	3,7	t = 2,12 df = 26 p < 0,01
Wywieranie demoralizującego wpływu	5,2	14,8	ni
Czyny karalne: kradzież	26,3	70,4	t = -3,61 df = 26 p < 0,001
Czyny karalne: rozbój	10,5	44,4	t = -2,43 df = 26 p < 0,003
Czyny karalne: wandalizm	0	18,5	t = -2,43 df = 26 p < 0,02
Inne**	0	22,2	t = -2,73 df = 26 p < 0,01

* Wskazywano na: ostry makijaż, farbowanie włosów, odrosty, prowokujące ubranie

** M.in. handel narkotykami, rozpylenie gazu w szkole, podpalenia, gwałt na małoletniej

Dane nie sumują się do 100%

Źródło: opracowanie własne

U chłopców częściej miało miejsce wiązanie się w destrukcyjne grupy rówieśnicze o charakterze przestępczym. Kontynuacją takich zachowań chłopców jest obserwowane w MOW dążenie do tworzenia podkultury i posługiwania się git językiem i symbolami przestępczymi.

Stopień demoralizacji nieletnich w orzeczeniach sądowych

Jak już wspomniałam wcześniej, samo pojęcie „demoralizacja” nie zostało sprecyzowane w Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, jednakże najmniej precyzyjnym pojęciem jest „stopień demoralizacji”. Przeważnie ocena stopnia demoralizacji przeprowadzana jest na podstawie występowania rodzaju i liczby przejawów demoralizacji (por. Budrewicz, 1997: 169). Jednakże, jak już podkreślałam, podobna praktyka grozi subiektywizmem i arbitralnością osądu zachowania danej jednostki. Uwagę zwraca brak narzędzi pomiaru, co nie pozwala na obiektywne stwierdzenie, co jest znacznym, co średnim, a co niskim stopniem demoralizacji. Mimo to, w wielu opiniach i uzasadnieniach wskazuje się na „niski”, „średni”, „umiarkowany”, „średniozaawansowany” oraz „wysoki” stopień demoralizacji, „z tendencjami zwykłymi” lub do „pogłębiania się”. Niektóre uzasadnienia sądowe zawierały szeroki katalog społecznych zachowań, inne ograniczały się do wskazania kilku z nich. Nie wszystkie decyzje sędziów pokrywały się z prognozami resocjalizacyjnymi opinii psychologiczno-pedagogicznych RODK (sugerującymi np. dozór kuratorski czy umieszczenie w placówce socjalizacyjnej). Zarówno uzasadnienia sądowe, jak opinie sporządzone przez zespół psychologów i pedagogów w sposób nie znajdujący jasnego uzasadnienia i kryterium, posługiwały się określeniem „stopnia demoralizacji”.

Niektóre z nich pomijają określenie stopnia demoralizacji, skupiając uwagę jedynie na objawach tejże:

Przypadek 33 (k)

wiek w dniu badania: 15,8; *orzeczenie:* demoralizacja

przebywanie w towarzystwie osób ze środowisk przestępczych, ucieczki z domu, wagary, nieposłuszeństwo wobec rodziców, wczesne rozpoczęcie pożycia seksualnego

Przypadek 1 (k)

wiek w dniu badania: 16,7; *orzeczenie:* demoralizacja

zaniedbywanie obowiązków szkolnych, spożywanie alkoholu, przebywanie w godzinach nocnych poza domem w towarzystwie dorosłych mężczyzn, wacanie kleju, ucieczki z domu, poszukuje satysfakcji w kontaktach koleżeńskich, od IV klasy pije alkohol, pali papierosy oraz próbuje narkotyków, dopuściła się czynu karalnego (art. 124, § 1 kw) (wybiła szyby okienne w sklepie o wartości 150 zł).

Przypadek 3 (k)

wiek w dniu badania: 16,3; *orzeczenie:* demoralizacja
przebywa poza domem, porzuciła szkołę, nie stosuje się do poleceń swojej babki (rodzina zastępcza), jest wobec niej ordynarna, spożywanie alkoholu

Przypadek 20 (k)

wiek w dniu badania: 15,9; *orzeczenie:* demoralizacja (opinia RODK)
nie kontynuuje nauki, nieposłuszna, arogancka, nonszalancka, manifestuje swoją przewagę, skoncentrowana na własnych problemach, kieruje się doraźnymi impulsami i potrzebami, nie korzysta z doświadczeń z przeszłości, brak długodystansowych celów

Przypadek 6 (m, nieletni)

wiek w dniu badania: 16,1; *orzeczenie:* demoralizacja
nie realizuje obowiązku szkolnego, pali papierosy, przebywa w zdemoralizowanym środowisku, wywiera demoralizujący wpływ na otoczenie

Przypadek 14 (m)

wiek w dniu badania: 16,2; *orzeczenie:* demoralizacja
spożywa alkohol, porzucił szkołę, uczestniczy w bójkach chuligańskich, liczne kradzieże (czyny karalne), zachowania agresywne, zastraszanie i groźby wobec dorosłych, czyn karalny: rozbój (napad na kobietę i kradzież telefonu komórkowego).

Znaczna część analizowanych orzeczeń zawierała informacje o stopniu demoralizacji:

Przypadek 4 (k)

wiek w dniu badania: 16,9; *orzeczenie:* demoralizacja w stopniu średnio-zaawansowanym
kłamstwo, opór, palenie papierosów, lekceważenie autorytetów, alkoholizowanie się, palenie marihuany, kontakt ze zdemoralizowanymi rówieśnikami, w rażący sposób zaniedbuje obowiązek szkolny, porzuciła szkołę, utrzymuje kontakty z dorosłymi kryminalistami, wraca późno lub nie wraca na noc do domu, lekceważy swoją opiekunkę, ucieczki z domu, czyn karalny (art. 119, § 1 kw) kradzież z Realu: 3 stroje kąpielowe, 2 dezodoranty na kwotę 177 zł., czyn karalny (art. 119, § 1 kw) kradzież z Realu: buty sportowe marki Reebok na kwotę 159 zł.

Przypadek 4 (m)

wiek w dniu badania: 15,1; *orzeczenie:* demoralizacja w znaczeniu podkulturowym z tendencją do pogłębiania się (opinia RODK)
podkreśla lojalność z podkulturą chuligańsko-przestępczą; z grupą rówieśniczą dokonywał kilkunastu włamań do domków na działkach, dokonując kradzieży oraz dewastacji, dokonał kradzieży kompletu noży kuchennych oraz siekiery

Przypadek 11 (m)

wiek w dniu badania: 16,6; *orzeczenie:* proces demoralizacji rozpoczęty z tendencją do pogłębiania się uwarunkowany niekorzystnymi wpływami środowiskowymi, w szczególności zaś silnym wpływem negatywnych grup rówieśniczych, wobec nadużywania alkoholu oraz środków wziewnych konieczne jest podjęcie terapii uzależnień, w okresie luty 1999 – październik 2000 nieletni dokonał 14 czynów karalnych (z art. 278 kk, tj. kradzież z włamaniem)

Przypadek 26 (m)

wiek w dniu badania: 15,7; *orzeczenie:* demoralizacja umiarkowana wymuszanie pieniędzy od młodszych dzieci, niechęć wobec kontynuowania nauki szkolnej, dokonał gwałtu na małoletniej siostrze

Przypadek 27 (m)

wiek w dniu badania: 14,6; *orzeczenie:* stopień demoralizacji średni bez tendencji zwyżkowych w ciągu wakacji dokonał 4 czynów karalnych (działając w grupie rówieśniczej) – kradzież; od piątej klasy pali regularnie papierosy, dokonał samoszkodzeń, częste ucieczki z domu tzw. giganty, zażywa alkohol

Przypadek 16 (m)

wiek w dniu badania: 14,6; *orzeczenie:* demoralizacja znacznego stopnia porzucił szkołę, alkoholizuje się, przebywa w środowisku osób zdemoralizowanych, wacha klej i zażywa środki odurzające, rozprowadza narkotyki wśród małych dzieci, rozpylił gaz łzawiący w szkole, czym wywołał panikę (art. 51 kw)

W ogóle analizowanych opinii psychologiczno-pedagogicznych RODK dominował wątek impulsywności nieletnich, nieumiejętności formułowania długofalowych celów, życia na granicy „jawy i nierealności”, postaw roszczeniowych, dążenia do natychmiastowego zaspokajania potrzeb bieżących, zaniżonej samooceny, stosunkowo rzadko – skłonności do działań odwetowych. W przypadku 14,8% nieletnich chłopców zarejestrowano zaburzenia psychiatryczne (zaburzenia zachowania i emocjonalne na tle organicznego uszkodzenia ośrodku układu nerwowego), sąd zaś zobowiązał placówki resocjalizacyjne do zapewnienia opieki poradni zdrowia psychicznego. W dokumentach 11,1% chłopców zanotowano wysoki poziom psychotyizmu (impulsywność, agresja, negatywny stosunek do świata), który w sposób znaczący skutkował zachowaniami skrajnie antyspołecznymi. W opinii orzekającej o demoralizacji tylko wobec jednej nieletniej (przypadek 5 (k), wiek w dniu badania: 16,3, orzeczenie: demoralizacja) zastosowano zapis o osobowości psychopatycznej (akcentowano niski poziom lęku, nadmierną agresję, stosowanie przemocy, szantażu, znęcanie się nad innymi).

Mimo że rodzinne doświadczenia i uwarunkowania zaburzonego społecznie zachowania nie stanowią przedmiotu niniejszych rozważań, warto podkreślić, że w większości analizowanych opinii o domu rodzinnym nieletnich pojawiał się wątek brutalnej przemocy fizycznej ojca wobec matki i dzieci (51,6%), a nawet molestowania seksualnego.

Podleganie gwałtom seksualnym miało miejsce w dzieciństwie lub w młodszym wieku dojrzwania (ze strony wujka, brata, pijanego kolegi ojca). W jednej z opinii znalazło się następujące sformułowanie:

[...] dokonany na niej gwałt [ojciec] w dzieciństwie, skutkował facylitacją podjęcia życia seksualnego już kilka lat później.

W opisie charakteru i stopnia demoralizacji nieletnich dziewcząt w 26,3% analizowanych opinii pojawia się zapis o tzw. „demoralizacji w sferze obyczajowej”. Podobnego zapisu nie znalazłam w żadnym analizowanym przypadku nieletnich chłopców. Zachowania składające się na ten rodzaj orzekanej demoralizacji były następujące:

Przypadek 33 (k)

wiek w dniu badania: 15,8; orzeczenie: zdemoralizowana w stopniu średniozaawansowanym w sferze obyczajowej
pożycie seksualne rozpoczęła w wieku 11 lat, przebywała poza domem na okres 2–3 tygodni; znajdowała się w domku na działce, w którym przebywała wraz z dorosłym mężczyzną, w wieku 14 lat pod wpływem alkoholu przyłapana przez policję na uprawianiu seksu z dorosłym mężczyzną, uczestniczyła w pobiciu pasażera PKP (sprawcą pobicia był jej 22 letni chłopak, ale ona utrzymuje, że ten był tylko świadkiem)

Przypadek 3 (k)

wiek w czasie badania: 16,3; orzeczenie: demoralizacja w sferze obyczajowej (opinia RODK)
przebywa w towarzystwie mężczyzn z marginesu społecznego, którzy ją nakłaniają do zdobywania pieniędzy dla nich z ich przeznaczeniem na zakup i spożycie alkoholu

Przypadek 11 (k)

wiek w czasie badania: 13,9; orzeczenie: demoralizacja obyczajowa
czerpie korzyści z nierządu, wulgaryzm seksualny

Przypadek 34 (k)

wiek w czasie badania: 15,5; orzeczenie: stopień demoralizacji umiarkowany z tendencją do pogłębiania się w zakresie obyczajowości
dokonała czynu karalnego (art. 124, § 1) z dorosłym kochankiem (kradzież metalowej kasety z kwotą 8500 złotych z firmy, istnieje wysokie prawdopodobieństwo, iż życie seksualne rozpoczęła w wieku 12–13 roku życia – w trakcie częstych libacji nieletnia była nagabywana przez rodziców do współżycia seksualnego z pijanymi kolegami

Przypadek 26 (k)

wiek: 16,6; okresowa opinia MOW do sądu
niepokojące rozbudzenie zainteresowaniem ze strony starszych mężczyzn, często żonatych; zawiązuje krótkie związki, nastawione na zysk (pieniądze

przeznacza na używki, nocleg), „randki” w samochodzie za 50 zł (w ten sposób zdobywa pieniądze na używki)

Przypadek 26 (k)

wiek w czasie badania: 15,9; *orzeczenie:* demoralizacja w stopniu średniozaawansowanym
przebywanie w melinach pijackich w towarzystwie dorosłych mężczyzn z marginesu społecznego

Przypadek 10 (k)

wiek w dniu badania: 13,7; *orzeczenie:* zagrożenie demoralizacją ulega wpływom napotkanych przypadkowo mężczyzn

Przypadek 5 (k)

wiek w czasie badania: 15,9; *orzeczenie:* demoralizacja
wykazuje nadmierne zainteresowanie płcią odmienną, wobec chłopców jest prowokująca

Tylko w jednym przypadku analizowanych orzeczeń nieletnich chłopców znalazł się zapis o zachowaniu seksualnym nieletniego.

Przypadek 17 (m)

wiek w dniu badania: 13,5; *orzeczenie:* stopień demoralizacji: średni bez tendencji zwykłych (opinia RODK)
dba o wygląd zewnętrzny, przejawia zainteresowania seksualne (mówi o silnym związaniu się z rówieśnicą: dziewczynką bez cech nieprzystosowania społecznego, pochodząca z dobrego wychowawczo domu, uczennica szkoły prywatnej)

Podsumowanie

Przytoczony wcześniej artykuł Ustawy wymienia siedem zachowań świadczących o demoralizacji, przy czym używa słowa „w szczególności”, dając w ten sposób możliwości zakwalifikowania także innych nad te wskazane w ustawie. Badania wskazują, że sędziowie sądów rodzinnych i nieletnich posługują się dość bogatym katalogiem zachowań młodzieży uznawanych za patologiczne społecznie. Zachowania stanowiące podstawę do zastosowania określonego środka wychowawczego różnicują nieletnich: dziewczęta i chłopców. Różnicę tę widać najbardziej w zakresie dwóch przejawów: czynów karalnych oraz uprawiania nierzędu.

Uwagę zwracają wyniki badań G. Harasimiaka nad sędziami sądów rodzinnych i nieletnich. Badani sędziowie, na pytanie o zróżnicowanie występowania charakterystycznych dla chłopców i dziewcząt przejawów demoralizacji wskazywali przede wszystkim na uprawianie nierzędu. Tej kategorii zachowań zdemoralizowanych sędziowie nie przypisują wcale nieletnim chłopcom. Badający uznał wynik za jednoznaczny: ponieważ

sędziowie podkreślali specyfikę takiego zachowania, stąd „trudno się dziwić opinii wyrażonej przez sędziów” (Harasimiak, 2001: 188–189). Jednocześnie interesujące są te wyniki badań, które ukazują rozumienie przez sędziów „uprawianie nierządu”. Okazuje się bowiem, że uprawianie nierządu nie dla wszystkich sędziów oznacza prostytuowanie się. W skład innych zachowań ujmowanych przez nich w tę kategorię przejawu demoralizacji, weszły: podjęcie współżycia przed 16 rokiem życia (nawet nieodpłatnie lub bez nastawienia na korzyści) oraz częste współżycie przypadkowe. Mając to na względzie, należy przypuszczać, iż nieletni chłopcy objęci zainteresowaniem sądu nie przejawiają w ogóle powyższych zachowań seksualnych.

Również w literaturze naukowej, jeszcze do niedawna, problem prostytucji rozpatrywany był tylko i wyłącznie w odniesieniu do dziewcząt, a wśród dominującego czynnika ekonomicznego pojawiały się także: awanturnictwo, chęć „innego” życia, potrzeba częstej zmiany partnerów seksualnych itp. (tamże). Współcześnie problem prostytucji podejmowany jest nie tylko w odniesieniu do nieletnich dziewcząt. Bogate studium prostytucji współczesnych nieletnich przedstawia m.in. J. Kurzępa (2001), wskazując na wzrost liczby nieletnich chłopców podejmujących prostytucję hetero- i homoseksualną.

Istotnym składnikiem zachowań społecznych nieletnich chłopców jest działanie grupowe. Nieletni wykazują wyraźne tendencje do wiązania się w zorganizowane grupy przestępcze. Nieletnie dziewczęta rzadko lub wcale nie są dopuszczane do tych grup (jeżeli już działają w grupach przestępczych, to wraz z dorosłymi kryminalistami, często kochankami). Jednocześnie nieletnie dziewczęta często deklarują przynależność do podkultur przestępczych organizowanych przez chłopców, co przejawia się m.in. w licznych aktach samodestrukcyjnych (sznyty). Porównanie uzyskanych przeze mnie wyników badań z badaniami nad przejawami demoralizacji nieletnich kierowanych już do zakładu poprawczego (np. Budrewicz, 1997) skłonić może do wysunięcia przypuszczenia, że nieletni chłopcy umieszczani są w placówkach resocjalizacyjnych za ten sam rodzaj i nasilenie stopnia demoralizacji, za który nieletnie dziewczęta kierowane są już do poprawczaków. Co więcej, wskazywana przez Budrewicz liczba np. czynów karalnych nieletnich dziewcząt umieszczonych w zakładach poprawczych była wciąż niższa, niż chociażby przedstawiona przeze mnie liczba czynów karalnych będących udziałem nieletnich chłopców (tab. 1), umieszczonych w placówce resocjalizacyjnej. Powyższe stwierdzenie należy traktować jednakże z dużą ostrożnością, ponieważ wymaga ono dalszych badań empirycznych na reprezentatywnej próbie.

Niewątpliwie podstawowe „narzędzie” oceny stopnia i rodzaju demoralizacji funkcjonujące w Polsce pod postacią artykułu 4 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich sprzyja tworzeniu orzeczeń, uwarunkowanych m.in. tradycyjnym postrzeganiem przez sędziów ról i zachowań społecznych przypisywanych poszczególnym płciom.

Problematyka odpowiedniej diagnozy stopnia i rodzaju nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży w Polsce pozostaje w sferze wielu wątpliwości. Praktyka polska pokazuje, że kierowanie młodzieży do właściwych instytucji resocjalizacyjnych opiera się przede wszystkim o rodzaj i ciężar popełnionego czynu oraz ogólną demoralizację

jednostki, a badania (por. także: Harasimiak, 2001) wskazują, że nie zawsze ich decyzje są odzwierciedleniem opinii psychologiczno-pedagogicznych².

Sąd i ośrodki diagnostyczne rzadko bądź wcale nie biorą pod uwagę właściwości osobowościowych nieletniego. Zresztą, jak słusznie wskazuje B. Urban (2003), nawet gdyby sąd stosował odpowiednie kryteria kwalifikacyjne, to i tak pozostaje kwestia braku zróżnicowanych oddziaływań resocjalizacyjnych w poszczególnych typach zakładów.

Bibliografia

- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K. (2004), *Kryminologia*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk.
- Borowski R., Wysocki D. (2001), *Instytucje wychowania resocjalizującego*, Novum, Płock.
- Budrewicz I. (1997), *Środowiskowe uwarunkowania zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Czapów Cz. (1978), *Wychowanie resocjalizujące*, PWN, Warszawa.
- Harasimiak G. (2001), *Demoralizacja jako podstawowe pojęcie postępowania z nieletnimi*, Wydawnictwo S.N., Szczecin.
- Kowalczyk-Jamnica M., Grabarska M. (2003), *Wybrane uwarunkowania zachowań dewiacyjnych nieletnich dziewcząt*, [w:] Sołtysiak T., Sudar-Malukiewicz J. (red.), *Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyka i resocjalizacja nieletnich*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Kurzepa J. (2001), *Młodzież pogranicza – „świnki”, czyli o prostytucji nieletnich*, Kraków.
- Pytka L. (1995), *Pedagogika resocjalizacyjna*, Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa.
- Urban B. (2003), *Typologia zaburzeń w zachowaniu jako warunek skutecznej profilaktyki i resocjalizacji młodzieży*, [w:] Sołtysiak T., Sudar-Malukiewicz J. (red.), *Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyki i resocjalizacji młodzieży*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich po nowelizacji z 15 września 2000 roku* (2001), wprowadzenie: K. Gromek, stan prawny na dzień 31 stycznia 2001, Warszawa.

² Pedagogiczne działania sędziów dla nieletnich często są dość kontrowersyjne, np. w Łodzi kilka lat temu jedna z sędziów zaordynowała wobec nieletniego diler, który rozprowadzał narkotyki po szkołach – środek wychowawczy w postaci przeprowadzenia przez niego serii pogadek o szkodliwości zażywania narkotyków na lekcjach wychowawczych w łódzkich szkołach średnich.